

SIŪLYMAI POLITINIŲ PARTIJŲ PROGRAMOMS ARTĖJANTIEMS 2024 METŲ SEIMO RINKIMAMS

LiJOT Asamblėja Nr. 59
2024 m. balandžio 20-21 d.
Druskininkai

Lietuvos jaunimo organizacijų taryba (toliau – LiJOT) – didžiausia skėtinė nevyriausybinė jaunimo organizacija Lietuvoje, šiuo metu vienijanti 63 nacionalines jaunimo ir su jaunimu dirbančias organizacijas, savivaldybių jaunimo organizacijų tarybas, siekia atkreipti Lietuvos Respublikos politinių partijų ir jų narių dėmesį į jaunimui ir jaunimo politikai aktualius klausimus bei teikia pasiūlymus, kokiais prioritetais remiantis jaunimo srityje, gali būti formuojamos būsimos partijų rinkiminės programos bei būsimosios XIX-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa.

Šis pasiūlymų rinkimų programoms dokumentas parengtas vadovaujantis Nacionalinės jaunimo politikos 2023–2027 metų veiksmų plane suformuluotomis problemomis bei jaunimo situacijos analize. Dokumente pateikiamas problemų vertinimas iš LiJOT perspektyvos, įvardijami ir pasiūlomi tų problemų sprendimo būdai, kurie, LiJOT nuomone, atrodo tinkami tai problemai spręsti.

Nepakankamas jaunų žmonių užimtumas ir karjeros planavimas

Jaunimas vis dar mažai dėmesio skiria karjeros planavimui. 2023 metais atliktas jaunimo problematikos tyrimas atskleidė, kad kiek daugiau nei du trečdaliai apklaustų respondentų (69,8%) vidutiniškai domėjosi būsima profesija, maždaug šeštadalis (16,7%) – stipriai ir 13,5% respondentų mažai domėjosi būsima profesija bei sąmoningai jos nesirinko¹. Tas pats tyrimas atskleidė, kad nors dirbančiųjų jaunuolių ne pagal profesiją mažėja, jų dalis vis dar išlieka didelė – (58%) dirba pagal išsilavinimą, trečdalis apklaustų respondentų (33%) dirba ne pagal išsilavinimą. Dažniausiai pasitaikiusios priežastys, kodėl dirbama ne pagal specialybę buvo: 1) pagal įgytą išsilavinimą darbas respondentams neįdomus; 2) respondentai neranda darbo pagal įgytą išsilavinimą; 3) respondentai pradėjo dirbti dar prieš įgydami specialybę. Darbo neįdomumo įvardijimas dažniausiai rodo prastą karjeros planavimą arba nepakankamas karjeros orientavimo paslaugas jauniems žmonėms.

Jaunimas nesudaro reikšmingos dalies bendroje nedarbo statistikoje ne regione. Remiantis Užimtumo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis², 2024 m. kovo 1 d. bedarbiais registruota 33 tūkst. 16–29 m.

¹ Jaunimo reikalų agentūra, *Jaunimo problematikos tyrimas*, 2023. Prieiga per internetą: https://jra.lt/uploads/2023-m-jaunimo-problematikos-tyrimo-ataskaita_viesinama.pdf?fbclid=IwAR1ySgXKnag0nPb7HwOMM2QvoRq6igeK9DpEk4eqsYa74ve58Yj-g6011FQ

² Užimtumo tarnyba, *Statistiniai rodikliai*. Prieiga per internetą: <https://uzt.lt/darbo-rinka/statistiniai-rodikliai/88>

jaunuolių – beveik tiek pat kiek ir prieš metus. Jaunuoliai iki 29 m. sudarė beveik penktadalį (19,9 proc.) visų kovo 1 d. registruotų bedarbių. Registruotas jaunimo (iki 29 m.) nedarbas 2024 m. kovo 1 d. siekė 8,2 proc. ir buvo mažesnis nei šalies vidurkis (9,3 proc.)³. Kalbant apie nedarbo priežastis, beveik trečdalis (32,5%) respondentų nurodo, kad šiuo metu nedirba, nes neranda jokio darbo. Respondentai taip pat įvardina, kad negauna darbo už juos tenkinantį darbo užmokestį (25,3%) arba darbo, kurio pobūdis, turinys ar užduotys juos tenkintų (24,9%). Lyginant jaunimą pagal amžių ar lytį didelių skirtumų tyrimuose nebuvo pastebėta, tačiau atsiskleidžia ryški regioninė skirtis. Kaimo vietovių gyventojai reikšmingai (9,3 procentinio punkto) dažniau įvardino, kad nei mokosi, nei dirba, nei studijuoja. Taigi, jaunimo užimtumo problema kaimo vietovėse yra žymiai opesnė. Nors bendra jaunimo nedarbo statistika nėra bloga, daugiau dėmesio reikėtų skirti jaunimo karjeros orientavimui regionuose.

Tautinėms mažumoms, migrantams, karo pabėgėliams priklausantis jaunimas patiria daugiau sunkumų, integruodamasis į švietimo sistemą ir darbo rinką. Integracijos sunkumai patiriami pirmiausia dėl kalbos barjero, lietuvių kalbos nemokėjimo, įgyto išsilavinimo, kvalifikacijos, specialybės, profesijos pripažinimo. 2021 m. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos užsakyta atliktos Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizės rezultatai⁴ rodo, kad, nepaisant geresnio mokyklų, kuriose dėstoma tautinių mažumų kalbomis, finansavimo, pedagogų kvalifikacijos, mažesnio mokinių skaičiaus, tenkančio 1 pedagogui, abiturientų, išlaikiusių 3 ir daugiau valstybinių brandos egzaminų, lietuviškose mokyklose miesto teritorijose yra 76,5 proc., mokyklose rusų kalba – 49,1 proc., o lenkų kalba – 63,1 proc. Tokie rezultatai daro įtaką ir abiturientų galimybėms įgyti specialybę, profesiją, planuoti karjerą. Taigi, didesnis dėmesys karjeros orientavimui (o ir švietimo kokybei gerinti) turėtų būti skiriamas ir tautinių mažumų mokyklose besimokančiam jaunimui.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Didinti jaunimo karjeros planavimo konsultavimo prieinamumą, ypač kaimiškose teritorijose, tautinių mažumų mokyklose;
- Siekti mažinti dirbančių studentų skaičių, visų pirma, didinant stipendijas už gerą mokymąsi, siekiant didesnės koncentracijos mokymuisi;
- Skirti dėmesį jaunojo mokslininko karjeros kokybės ir doktorantų socialinio statuso gerinimui.

Nepakankamas jaunų žmonių savarankiškumas ir apsirūpinimas būstu

³ Užimtumo tarnyba, statistiniai rodikliai. Prieiga per internetą:

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojN2U4NzZiNDctNzc1Zi00ZDZjLThmZDQtNDI5NjdiMWUyODY0IiwidCI6ImJhMGY1NjlxLWFiZmQtNDcwZi1hZGM5LWRRhMjFkNGNjMTgyNSIsimMiOjI9>

⁴ LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė*, 2021.

Prieiga per internetą:

<https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/05/Tautiniu-mazumu-svietimo-bukles-analize-2022-05-23.pdf>

Ekonominė ir finansinė jaunų žmonių priklausomybė lemia didelį jaunų žmonių, kurie gyvena su savo tėvais, skaičių. Remiantis 2022 m. „Eurostat“ statistika⁵, Lietuvoje maždaug penktadalis (22,6 proc.) 25–34 metų asmenų gyvena su savo tėvais (Europos Sąjungos vidurkis yra aukštesnis – 30,3 proc.). Tačiau svarbu pastebėti, kad Lietuvoje su tėvais gyvena daugiau vaikinių (30 proc.) nei merginų (tik 15,1 proc.). Gyvenančių su tėvais jaunuolių dalis jau kurį laiką mažėja (2018 metais Lietuvoje net 29,5 proc. 25–34 metų asmenų gyveno su savo tėvais), todėl būtų galima teigti, kad Vyriausybės skiriama subsidija jaunoms šeimoms pirmajam būstui pasiteisina. Vis dėlto, LR Vyriausybės parama jaunoms šeimoms yra orientuota į regionus, taip skatinant jaunos žmonės pirmąjį būstą pirkti ne miestuose, miestų žiedinėse savivaldybėse ar kurortuose. LiJOT mano, kad tokiu būdu sukuriama diskriminacinės prielaidos ir subsidija jauniems žmonėms turėtų būti skiriama norint įsigyti būstą bet kurioje Lietus savivaldybėje.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Persvarstyti subsidijos jaunoms šeimoms pirmajam būstui įsigyti skyrimo tvarką subsidiją skiriant ne pagal gyvenamąją vietą tik rajoninėse savivaldybėse.

Mažas susidomėjimas visuomenine veikla ir pilietiškumo ugdymas

Jaunimo dalyvavimo ir įsitraukimo situacija po COVID-19 pandemijos gerėja, tačiau vis dar nėra tokia gera, kokia buvo iki jos, kas lemia poreikį jaunimui, kaip visuomenės grupei, skirti didesnę dėmesį. Remiantis Jaunimo reikalų agentūros užsakytu 2023 metų Jaunimo problematikos tyrimu⁶, politinio-pilietinio aktyvumo rodiklis stabilizuojasi – nors aukšto politinio-pilietinio aktyvumo respondentų dalis nežymiai žemesnė, bet išaugo vidutinio politinio-pilietinio aktyvumo jaunuolių dalis (siekia 64,3% jaunuolių), vis dėlto, net 30,1% jaunuolių yra žemo politinio aktyvumo. O ypač žemu politiniu-pilietiniu aktyvumu pasižymi 14-19 m. asmenys. Be to, asociacijoms ir nevyriausybinėms organizacijoms priklauso 4% jaunuolių. Skaičius nuo 2020 m. paaugo, bet yra vis tiek žemesnis nei 2010-2011 m. atliktame tyrimo. Todėl reikia papildomų priemonių, siekiant paskatinti jaunimą labiau įsitraukti į politinius-pilietinius procesus.

Įsitraukimas į pilietinius-politinius procesus yra nulemtas ir žmonių pilietiškumo. Pilietinės visuomenės instituto atlikto 2023 m. Pilietinės galios indekso⁷ (toliau – PGI) tyrimo duomenimis, visuomenės pilietinė galia ūgtelejo: PGI reikšmė pakilo nuo 35,9 balo (2022 m.) iki 36,7 balo (2023 m.). Tačiau jaunimo (2022 m. – 18–29 m., 2020 m. – 16–29 m., 2019 m. – 15–29 m.) grupėje per 2019 – 2022 m. laikotarpį PGI reikšmė smuko nuo 42,4 (2019 m.) iki 38,4 balo (2022 m.). Dar stipriau 2022 m. sumažėjo jaunimo pilietinės veiklos potencialas. 2019 m. būtent ši amžiaus grupė, lyginant su kitomis, buvo labiausiai nusiteikusi veikti

⁵ Eurostat, *18-34 metų jaunų suaugusiųjų dalis, gyvenančių su tėvais*. Prieiga per internetą:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvps08_custom_10539865/default/table?lang=en

⁶ Jaunimo reikalų agentūra, *Jaunimo problematikos tyrimas*, 2023. Prieiga per internetą:

https://jra.lt/uploads/2023-m-jaunimo-problematikos-tyrimo-ataskaita_viesinama.pdf?fbclid=IwAR1ySgXKnag0nPb7HwOMM2QvoRq6igeK9DpEk4eqsYa74ve58Yj-g6011FQ

⁷ VŠĮ „Pilietinės Visuomenės Institutas“, *Pilietinės galios indeksas 2023 m.* Prieiga per internetą:

<https://www.civitas.lt/time-line/pilietines-galios-indeksas-2023-m/>

visuomenėje kylant problemoms (2019 m. 15–29 m. amžiaus grupės pilietinės veiklos potencialo vidurkis siekė 42,2 balo ir aplenkė visų amžiaus grupių vidurkį (36,8 balo). 2022 m. jaunimas pagal pilietinės veiklos potencialą (31,3 balo) susilygino su visų amžiaus grupių vidurkiu – galima daryti išvadą, kad jaunimo pilietinės veiklos potencialas smuko labiausiai.

Labai svarbi pilietiškumo dalis yra ir dalyvauti politiniuose valstybės gyvenimo procesuose. Jaunimo problematikos tyrime atskleista⁸, jog dviejų trečdalių respondentų (69,0%) požiūrio į politiką negatyvumo rodiklis yra vidutinis, o žemo ir aukšto požiūrio į politiką negatyvumo rodiklis buvo apylygis – po daugmaž 15 proc. Tai rodo, kad jaunimas į politiką žiūri labiau neigiamai, nei teigiamai. Tai galėtų būti ir viena iš priežasčių, kodėl mažai jaunimo dalyvauja rinkimuose. Štai 2023 metais vykusiuose savivaldybių tarybų ir merų rinkimuose balsavo tik 33,4 proc. 18–24 metų jaunuolių ir 37,6 proc. 25–34 metų jaunuolių⁹, kai balsavimo aktyvumas tarp visų amžiaus grupių vidutiniškai siekė beveik 49 proc.. Matant žemą jaunimo politinį aktyvumą reikia ieškoti būdų įtraukti jaunimą ir į politinius procesus.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Plačiau įtraukti nevyriausybinių organizacijų sektorių į pilietinio ugdymo pamokų turinio formavimą bei įgyvendinimą, organizuojant interaktyvias pamokas;
- Įteisinti balsavimą nuo 16 metų savivaldos lygmeniu, siekiant kurti balsavimo įprotį jaunų žmonių tarpe ir skatinant jaunas žmones kuo anksčiau įsitraukti į politinius procesus vietos lygmeniu;
- Pakeisti Civilinį kodeksą ir suteikti teisę jaunimo organizacijoms vadovauti asmenims nuo 16 metų¹⁰;
- Nuolat ir kryptingai informuoti visuomenę apie vykstančius pilietiškumo ugdymo procesus, turimomis priemonėmis viešinti susijusias programas bei taikyti priemones informaciniam saugumui užtikrinti, įtraukiant nevyriausybines jaunimo organizacijas;
- Reguliariai organizuoti pilietinio pasipriešinimo, civilinės saugos mokymus, taip užtikrinant, kad kuo didesnė visuomenės dalis įgytų reikiamų teorinių žinių ir praktinių įgūdžių.

Jaunimo fizinei ir psichikos sveikatai nepakankamai palanki aplinka

Statistika atskleidžia, kad Lietuvos vaikų ir jaunimo psichikos sveikata patiria sunkumų. Nerimą kelia jaunimo psichikos sveikatos rodikliai ir paslaugų kokybė. Atkreipiame dėmesį, kad pagal bendrus vaikų gerovės vertinimo rezultatus Lietuva užima tik

⁸ Jaunimo reikalų agentūra, *Jaunimo problematikos tyrimas*, 2023. Prieiga per internetą: https://jra.lt/uploads/2023-m-jaunimo-problematikos-tyrimo-ataskaita_viesinama.pdf?fbclid=IwAR1ySgXKnag0nPb7HwOMM2QvoRq6igeK9DpEk4eqsYa74ve58Yj-g60l1FQ

⁹ LR Vyriausioji rinkimų komisija, *Savivaldybių tarybų ir merų rinkimų I ture aktyviausiai balsavo 65-74 metų amžiaus rinkėjai*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.vrk.lt/2023naujienos/-/content/10180/23/savivaldybiu-tarybu-ir-meru-rinkimu-i-ture-aktyviausiai-balsavo-65-74-metu-amziaus-rinkejai>

¹⁰ Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, *Pozicija dėl jaunimo nevyriausybinių organizacijų vadovų nuo 16 metų*, 2021. Prieiga per internetą: <https://lijot.lt/wp-content/uploads/2021/10/pozicija-del-jaunimo-nevyriausybiniu-organizaciju-vadovu-nuo-16-metu.pdf>

33-iają vietą iš 38-ių šalių, o pagal gerą psichikos sveikatą užima tik 36-ąją vietą¹¹. Atlikti 2018 m. tyrimai atskleidžia, jog Lietuvoje penkiolikmečiai patiria daug skirtingų emocijų, psichologinių bei socialinių dirgiklių ir itin jautri sritis – patyčios¹². Taip pat didelė dalis jaunuolių jaučia įtampą, spaudimą mokykloje bei kitus dirgiklius. Tik 24 % merginų ir 44 % vaikų savo sveikatą vertina labai gerai. Remiantis Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento (toliau – NTAKD) (2020) atlikto tyrimo rezultatais¹³, kiek mažiau nei pusė (47,6 proc.) aukštųjų mokyklų studentų yra patenkinti savo fizine sveikata, o daugiau nei ketvirtadalis (27,2 proc.) studentų nėra patenkinti savo sveikata. Deja, bet Lietuva yra viena iš lyderių savižudybių skaičiumi. 2022 m. Valstybės duomenų agentūros duomenimis¹⁴, savižudybė buvo antra pagal dažnumą mirties priežastis tarp 20–29 metų jaunimo. Remiantis tais pačiais duomenimis, tarp 15–29 metų amžiaus grupės asmenų savižudybės sudarė vidutiniškai 18,9 proc. visų mirčių, o daugiausiai tarp 20–29 metų vyrų – net 23,7 proc. nuo visų mirčių. NTAKD (2020) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad net 28,1 proc. studentų yra galvoję apie savižudybę. Tad veiksmų padėti jaunų žmonių psichikos sveikatai reikia imtis nedelsiant.

Resursai, skirti psichikos sveikatai, yra nepakankami, o esama sistema, teikianti pagalbą jaunimui, nėra nukreipta į prevenciją ir yra neefektyvi. Remiantis Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2019 m. duomenimis¹⁵, bendrojo ugdymo mokyklose dirba 2,3 tūkst. specialistų, teikiančių pagalbą mokiniams, bet vidutiniškai tik 0,7 specialisto tenka šimtui mokinių. Be to, Lietuvoje egzistuoja didelis specialistų netolygumas – vienam psichologui tenkančių mokinių skaičiaus skirtumai tarp savivaldybių svyruoja nuo 215 mokinių vienam psichologui Neringos savivaldybėje, iki 2379 mokinių vienam psichologui Širvintų savivaldybėje. Psichologinės pagalbos prieinamumas glaudžiai siejasi ir su savižudybių prevencija, tad specialistų prieinamumo problema, ypatingai regionuose, turėtų būti sprendžiama nedelsiant.

Priklausomybės yra didelė problema, su kuria susiduria jaunimas, todėl svarbi jų prevencija. Lietuvoje 2016–2019 m. nepilnamečių, kurie įvykdė nusikalstamas veikas, susijusias su disponavimu narkotinėmis medžiagomis, skaičius padidėjo 1,95 karto, itin didelis nusikalstamų veikų skaičiaus augimas pastebimas ir jaunimo amžiaus grupėje nuo 18 iki 29 m. Šis skaičius 1,73 karto (1 385 asmenys) padidėjo 2016–2019 m. laikotarpiu¹⁶. Verta atsižvelgti, kad būtent šių metų laikotarpyje buvo dar labiau sugriežtinta narkotikų politika –

¹¹ UNICEF, *Metinė ataskaita*, 2020. Prieiga per internetą:

<https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Report-Card-16-Worlds-of-Influence-child-wellbeing.pdf>

¹² Pasaulio sveikatos organizacija, *Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data*, 2020. Prieiga per internetą:

<https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289055000>

¹³ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, *Aukštųjų mokyklų studentų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas ir prevencija*, 2020. Prieiga per internetą:

<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/PREVENCIIJA/studentai.pdf>

¹⁴ Oficialios statistikos portalas, *Mirusiųjų skaičius pagal mirties priežastis*. Prieiga per internetą:

<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=e49b534b-4bda-47ff-a704-7def9f2972ba#/>

¹⁵ LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *2021-2030 m. Švietimo plėtros programa*, 2020. Prieiga per internetą:

[https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Administracine%20informacija/planavimo%20doku mentali/pletros%20programos/%C5%A0PP%20projektas%20\(2020-07-24\).pdf](https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Administracine%20informacija/planavimo%20doku mentali/pletros%20programos/%C5%A0PP%20projektas%20(2020-07-24).pdf)

¹⁶ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, *Psichoaktyvios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2020*. Prieiga per internetą: <https://ntakd.lrv.lt/lt/statistika-ir-tyrimai/tyrimai-ir-apklausa/>

vėl pradėtos taikyti Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl disponavimo mažo kiekio narkotinėmis medžiagomis be tikslo platinti. Didžiausią susirūpinimą kelia tai, kad įsigaliojus baudžiamajai narkotikų politikai Lietuvoje, užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius toliau nemažėjo ir išlaikė augimo tendenciją¹⁷. Narkotikų disponavimo be tikslo platinti dekriminalizavimas yra svarbus žingsnis narkotikų politikos, kuri ilgus metus ne tik nepadėjo mūsų piliečiams kovoti su savo priklausomybėmis, bet ir reikšmingai prisidėjo apsunkinant šių asmenų reintegraciją į visuomenę. Tam, kad tai būtų galima padaryti, reikalingas ne tik teisinio reglamentavimo keitimas, bet, lygiai taip pat, paslaugų ir įrankių plėtra, kuri galėtų tiesiogiai prisidėti prie priklausomybių nuo narkotinių medžiagų žalos mažinimo, ankstyvosios ir vėlyvosios intervencijos bei priklausomybių prevencijos. Pagal tarptautinių organizacijų rekomendacijas ir siūlymus, yra prasminga lygiagrečiai naudoti papildomus įrankius ar priemones, kurios galėtų padėti nuo narkotinių medžiagų priklausomiems asmenims, pavyzdžiui, žemo slenksčio institucijų steigimas ir diegimas, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių kaip specialistų vykdomų programų skirtingoms tikslinėms amžiaus grupėms, socialinių kampanijų, ankstyvosios ir vėlyvosios intervencijos programų įgyvendinimas.

Fizinė sveikata taip pat yra labai svarbus jauno žmogaus kokybiško gyvenimo aspektas. Nors dažnai jauni žmonės nesiskundžia fizinės sveikatos problemomis, valstybė privalo skirti didesnę dėmesį jaunų žmonių sveikatai, kadangi būtent jauname amžiuje formuojasi sveikos gyvensenos įpročiai, lydėsiantys asmenį visą gyvenimą. Jaunam žmogui baigus mokyklą nutrūksta pastovi ir reguliari sveikatos patikra, todėl svarbu nuo ankstyvo amžiaus ugdyti įpročius reguliariai tikrintis sveikatą, sveikai maitintis, sportuoti, rūpintis asmenine higiena, užtikrinti kokybišką miegą bei poilsį. Žmogaus studijų centro duomenimis¹⁸, net 82 proc. Lietuvos moksleivių būdingas nepakankamas kasdienis fizinis aktyvumas, daugiau nei pusė visų devintokų (61 proc.) ir septintokų (55 proc.) atsibudę nesijaučia žvalūs ir pailsėję, o burnos higienos įpročiai nėra pavyzdiniai – net 49 proc. moksleivių rečiau nei du kartus per dieną valosi dantis. Higienos instituto 2020 m. atlikto Mokyklinio amžiaus vaikų gyvensenos ir sveikatos tyrimo duomenys parodė¹⁹, kad fiziškai aktyvūs po pamokų (ne mažiau kaip 60 minučių kasdien) yra apie 13,6 proc. Lietuvos vaikų. Net 25 proc. mokinių kasdien 4 val. ir daugiau praleidžia prie ekranų. Neabejotina, kad sveikatos problemos, kurias sukelia toliau didėjantis visuotinis fizinis pasyvumas ir vaikų bei jaunimo nutukimas (Lietuvoje 14,19 proc. 18–24 metų ir 32,1 proc. 25–34 metų asmenų turi antsvorio (įskaitant ir nutukimą), gali būti laikomos vienu didžiausių iššūkių, susijusių su visuomenės sveikata XXI amžiuje.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Plėsti jaunimo galimybes gauti psichikos sveikatos paslaugas jiems prieinamose vietose: atviruose jaunimo centruose, atvirose jaunimo erdvėse, jaunimo konsultavimo

¹⁷ Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, *Statistical Bulletin 2021*. Prieiga per internetą: https://www.emcdda.europa.eu/data/stats2021_en#displayTable:DLO-01-1

¹⁸ Žmogaus studijų centras, *Lietuvos emocijų pokyčiai: nerimas stabilizavosi, vėl kyla pyktis ir stresas*, 2020. Internetinė prieiga: <https://humanstudy.lt/naujausi-lietuvos-gyventoju-emocines-bukles-tyrimo-rezultatai/>

¹⁹ Higienos institutas, *Mokyklinio amžiaus vaikų gyvensenos tyrimas*, 2020. Prieiga per internetą: <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/HI-Vaik%C5%B3-2020.pdf>

ir informavimo platformose, įtraukiant jaunimo reikalų koordinatorius, jaunimo darbuotojus, nevyriausybinės jaunimo organizacijas (JNVO) ir kt.;

- Stiprinti tarpsektorinį ir tarpžinybinį bendradarbiavimą psichikos sveikatos srityje su jaunimu dirbančiose valstybinėse ir savivaldybių institucijose, nevyriausybiniuose organizacijose, ypač švietimo, socialinės apsaugos, visuomenės sveikatos sektoriuose;
- Mokykloje daugiau dėmesio kreipti ne tik į mokymosi rezultatus, bet ir mokyklos bendruomenės psichologinę savijautą tiek fizinėje, tiek internetinėje erdvėje;
- Spręsti pirminės psichologinės pagalbos prieinamumo trūkumą bendrąja prasme, taip pat psichologų ir švietimo pagalbos specialistų trūkumą mokyklose, ypač regionuose, kur psichikos sveikatos specialistų trūksta ir pirminės psichologinės pagalbos grandyje;
- Komunikacijos priemonėmis mažinti visuomenėje egzistuojančią stigmą dėl kreipimosi pagalbos į sveikatos specialistus;
- Lygiagrečiai naudoti papildomus įrankius ar priemones, kurios galėtų padėti nuo narkotinių medžiagų priklausomiems asmenims, tokius kaip, žemo slenksčio institucijų steigimas ir diegimas, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių kaip specialistų vykdomų programų skirtingoms tikslinėms amžiaus grupėms, socialinių kampanijų, ankstyvosios ir vėlyvosios intervencijos programų įgyvendinimas. Dekriminalizuoti mažų kiekių narkotinių medžiagų be tikslo platinti disponavimą;
- Skatinti bendrą jaunų žmonių fizinį aktyvumą, sveiką mitybą, higieną, kokybišką miegą ir poilsį, nuo ankstyvo laikotarpio ugdyti įpročius reguliariai tikrintis sveikatą;
- Didinti imunoprofilaktikos apimtį Lietuvoje, formuoti teigiamą visuomenės nuomonę į moksliniais įrodymais grįstą vakcinaciją, kurti tvarią sveikatos apsaugos sistemą, užtikrinančią įrodymais grįstų priemonių naudojimą;
- Suteikti kokybiškas, modernias, jaunimo poreikiams pritaikytas ir prieinamas lytinės reprodukcinės sveikatos paslaugas. Didinti kontracepcijos bei menstruacinės higienos priemonių prieinamumą viešose vietose bei užtikrinti kompensavimo mechanizmus;
- Didinti asmenų skaičių, kurie būtų pabaigę kokybišką ir praktiniais įgūdžiais pagrįstą pirmosios pagalbos ugdymo kursą;
- Mažinti alkoholio, tabako ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą moksliniais tyrimais ir įrodymais grįstomis bei veiksmingomis priemonėmis. Teikti intervencijos paslaugas priklausomybe sergantiems asmenims, užtikrinant kokybišką žemo slenksčio paslaugų teikimą. Teikti didelę svarbą prevencijai, visuomenės informavimui, darbui su jaunimu ir kitomis pažeidžiamomis grupėmis.

Nepakankamai išplėtotą darbo su jaunimu sistema

Jaunimo politikos įgyvendinimui labai svarbūs atvirieji jaunimo centrai (toliau – AJC) ir atvirosios jaunimo erdvės (toliau – AJE), kurių tikslas – vykdyti atvirąjį darbą su jaunimu, teikti socialines, pedagogines ir psichologines paslaugas, gerinti jau teikiamų paslaugų kokybę. Jų tikslinė grupė – jaunimas. Ypač daug dėmesio skiriama mažiau galimybių turinčiam, mažiau motyvuotam jaunimui, kuris dėl įvairių priežasčių neturi galimybių arba

nenori įsitraukti į veiklas. Jaunimo reikalų agentūros 2023 m. birželio mėnesio duomenimis, Lietuvoje veikė 54 AJC ir 75 AJE (iš viso 129 centrai ir erdvės), o 2021 metų duomenimis 24 810 jaunų žmonių dalyvavo AJC ir AJE veiklose ir 4 118 jaunų žmonių dalyvavo mobiliųjų komandų vykdomose veiklose (iš viso – 28 928, arba maždaug 6 proc. Lietuvos jaunimo). Vis dėl to dar dviejose savivaldybėse Lietuvoje (Alytaus rajono ir Kazlų Rūdos) atvirojo darbo su jaunimu paslaugos dar nėra teikiamos apskritai.

Darbo su jaunimu formos ir metodai Lietuvoje taikomi netolygiai. Iš viso yra penkios darbo su jaunimu formos: atvirasis darbas su jaunimu, darbas su jaunimu gatvėje, jaunimo informavimas ir konsultavimas, mobilusis darbas su jaunimu ir jaunimo praktinių įgūdžių ugdymas. 2023 metų duomenimis, tik dvylika savivaldybių taiko tris ar daugiau darbo su jaunimu formų. Tai kyla iš to, kad daugelyje savivaldybių jaunimo infrastruktūra yra nepakankamai išplėta, ypač kaimo vietovėse, todėl dalis jaunimo susiduria su sunkumais gaudami laisvalaikio užimtumo paslaugas savo gyvenamojoje teritorijoje. Vienareikšmiškai šias paslaugas reikia plėsti.

Trūksta ir jaunimo darbuotojų, kurie galėtų užtikrinti kokybiškas darbo su jaunimu paslaugas. 2022 m. AJC ir AJE buvo 178,1 jaunimo darbuotojo etato, dirbo 239 darbuotojai, mobilaus darbo su jaunimu komandose – 61 jaunimo darbuotojo etatas, dirbo 89 darbuotojai. Nepaisant to, jaunimo darbuotojui tenka didelis darbo krūvis: 2021 m. vienam jaunimo darbuotojui, dirbančiam AJC ar AJE, teko vidutiniškai po 103 jaunas žmones, vienam mobiliojo darbo su jaunimu dirbančiam darbuotojui – po 63 jaunas žmones. Jaunimo darbuotojo profesija neįtraukta į profesijų katalogą, nors nemažoje dalyje Europos šalių ji yra atskirai išskiriama kaip atskira profesija, universitetuose arba kolegijose yra atskira jaunimo darbuotojų specialybė ar specializacija (šiuo metu šios įstatymo pataiso jau yra svarstomas LR Seime). Tokiems darbuotojams užtikrinama galimybė nuosekliai tobulinti kvalifikaciją. Lietuvoje, ypač regionuose, vis stipriau susiduriama su kvalifikuotų jaunimo darbuotojų problema (trūkumu), nes jiems keliami dideli lūkesčiai, tačiau neužtikrinamas orus, darbo sudėtingumą ir krūvį atitinkantis atlyginimas. Taigi, siekiant užtikrinti tolygią darbo su jaunimu sistemos plėtrą, būtina tobulinti teisinę bazę, įteisinant jaunimo darbuotojo profesiją, užtikrinti adekvatų darbo užmokestį ir galimybę studijuoti bei įgyti atitinkamą išsilavinimą, specialybę, toliau tobulinti kvalifikaciją, atsižvelgiant į pasirinktą darbo su jaunimu formą ir metodus.

Kokybiškai teikiamos Jaunimo informavimo ir konsultavimo (JIK) paslaugos padeda jauniems žmonėms integruotis į visuomenę, mažina niekur nedirbančių ir nesimokančių jaunų žmonių skaičių, didina socialinę ir visuomeninę įtrauktį. Jaunimo informavimo ir konsultavimo veikla vykdoma 14 savivaldybių: Vilniuje ir Utenoje yra jaunimo informavimo centrai, o dar 12 savivaldybių – jaunimo informavimo taškai. Lietuvoje dar neįtvirtinti ir nereglamentuoti išmaniojo darbo su jaunimu metodai, nors jaunimo, praleidžiančio didelę dalį laisvalaikio internete, skaičius nuolat auga, todėl svarbu rengti jaunimo darbuotojus ir kitus specialistus, gebančius naudoti skaitmenines medijas ir technologijas darbe su jaunimu. Taigi, siekiant įtraukti kuo daugiau jaunimo, ypač iš atokesnių vietovių, į jaunimo laisvalaikio veiklas, būtina plėtoti naujas darbo su jaunimu formas ir metodus – mobiliųjį darbą su jaunimu, darbą su jaunimu gatvėje, jaunimo praktinių įgūdžių ugdymą, išmanųjį darbą su jaunimu, nepamirštant ir jaunimo informavimo ir konsultavimo.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Didinti jaunimo darbuotojų atlyginimą bei skaičių regionuose. Taip pat skatinti, jog kiekviename atviraime jaunimo centre dirbtų mišrios jaunimo darbuotojų komandos, kurios turėtų galimybę kelti savo kompetencijas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu;
- Plėsti atvirų jaunimo centrų bei erdvių tinklą, turėtų veikti bent vienas atviras jaunimo centras ir erdvė kiekvienoje savivaldybėje;
- Plėsti darbo su jaunimo formų įvairovę visoje Lietuvoje;
- Įtvirtinti jaunimo darbuotojo sąvoką ir įtraukti ją į profesijų katalogą;
- Plėtoti mobilų darbą su jaunimu bei darbą su jaunimu gatvėje nacionaliniu mastu, jei nėra galimybės savivaldybėje įsteigti daugiau nei vieno atviro jaunimo centro;
- Užtikrinti JIK paslaugų prieinamumą jauniems žmonėms, siekiant, kad visose Lietuvos savivaldybėse veiktų jaunimo informavimo ir konsultavimo centrai ir/ar taškai, o ten dirbantys darbuotojai dirbtų pilnu etatu, skirtu JIK paslaugoms teikti;
- Užtikrinti nuolatinį JIK darbuotojų kompetencijų kėlimą, taip didinant JIK paslaugų efektyvumą ir patikimumą;
- Didinti Jaunimo informavimo ir konsultavimo nacionalinio koordinatoriaus finansavimą, kad JIK taškai Lietuvoje veiktų kokybiškai, užtikrinant vienodą paslaugų kokybę, tęstinumą ir kryptį.

Skirtinga savivaldybių pažanga įgyvendinant jaunimo politiką

Daugelyje savivaldybių jaunimo reikalų tarybų vaidmuo, vykdamas jaunimo politiką, yra formalus ir nepakankamas. Savivaldybių jaunimo reikalų tarybos (toliau – SJRT) yra vienos iš svarbiausių struktūrų, kurios dalyvauja įgyvendinant savivaldybės jaunimo politiką. Jos sudarytos lygiomis dalimis iš savivaldybės administracijos, savivaldybės tarybos bei savivaldybės teritorijoje veikiančių savivaldybės jaunimo organizacijų tarybos deleguotų atstovų. SJRT taip pat vykdo jaunimo politikos stebėsenos funkcijas. Vis dėlto praktinė SJRT veikla vis dar nesuteikia pakankamo šių struktūrų dalyvavimo ir vaidmens savivaldybės jaunimo politikoje. Jaunimo reikalų koordinatorių (toliau – JRK) pateiktais duomenimis, 2019 metais tik 23 savivaldybės viršijo rekomenduojamą minimalų JRT posėdžių skaičių (ne rečiau kaip kartą per 3 mėnesius), 2020 metais – 29, o 2021 metais – 27. Skaičiai rodo, kad SJRT posėdžiai ir darbas nėra intensyvūs ir periodiškais.

Kiekvienais metais JRA rengia mokymus skirtingoms tikslinėms grupėms, kurios dirba savivaldybėse: JRK, jaunimo darbuotojams, savanoriams, jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų atstovams. Dalyvaudami mokymuose, jie pastebi, kad pagrindinis iššūkis yra įgyvendinti pokyčius grįžus į savo savivaldybes. Čia sprendimų priėmėjai, kaip savivaldybės taryba, administracija ir biudžetinių įstaigų vadovai, tik iš dalies supranta jaunimo politikos ir siūlomų sprendimų, pokyčių bei inovacijų svarbą. Būtina atkreipti dėmesį į poreikį šviesti savivaldybių administracijos darbuotojus, įstaigų vadovus ir kitus vietos lygmens sprendimų priėmėjus. Svarbu organizuoti mokymus, konferencijas bei kurti ir įgyvendinti kitus mechanizmus, kurių pagalba politikai ir savivaldybių administracija galėtų geriau suprasti, kaip įtraukti jaunimą į sprendimų priėmimą ir įgyvendinti jaunimo politiką, grindžiamą įrodymais ir bendradarbiavimu.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Vykdyti regioninės jaunimo politikos įgyvendinimo parlamentinę kontrolę;
- Ieškoti būdų, kaip savivaldybes padaryti labiau atviras jaunimo atstovams;
- Siekti kuo didesnio Jaunimo reikalų koordinatorių savivaldybėse nepriklausomumo, siekiant jų darbą sukonzentruoti jaunimo politikos problemų sprendimui.

Didelė įvairių jaunimo grupių atskirtis

Visuomenės nuostatos tam tikrų socialinių grupių atžvilgiu skatina socialinę atskirtį ir segregaciją. 2023 m. Nevyriausybinės organizacijos „Diversity Development Group“ ir Lietuvos socialinių mokslų centro (LSMC) Sociologijos instituto Etninių tyrimų skyriaus atliktas tyrimas rodo²⁰, kad 65 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų kaimynystėje gyventi su asmenimis su psichikos negalia, 54 proc. nenorėtų gyventi kaimynystėje su homoseksualiais asmenimis, o 46 proc. nenorėtų gyventi kaimynystėje su musulmonais. Panaši gyventojų nuomonė ir darbo aplinkoje – 61 proc. nenorėtų kartu dirbti su psichikos negalią turinčiu asmeniu, o 40 proc. nenorėtų kartu dirbti su homoseksualiu asmeniu. Taigi, išliekanti neigiama visuomenės nuomonė kitos orientacijos, tikėjimo ar individualių poreikių turintiems asmenims tampa dideliu iššūkiu.

Jaunimo su negalia poreikiai vis dar yra neaiškūs, o parama teikiama tik tam tikrai jaunimo su negalia daliai. Galima daryti išvadą, kad valstybė teikia paramą tik tam tikroms jaunimo grupėms, kurios turi negalią, pavyzdžiui, studentams. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos duomenimis, studentams, kuriems nustatytas darbingumo lygis 45 proc. ar mažesnis, arba sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis, teikiama šešių rūšių valstybės parama: a) išmokos specialiesiems poreikiams tenkinti; b) išmokos studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti; c) tikslinės išmokos; d) socialinės stipendijos; e) atleidimas nuo valstybės remiamos paskolos grąžinimo; f) atleidimas nuo studijų kainos grąžinimo. Vis dėlto, trūksta duomenų apie jaunimo su negalia įtraukimą į kitas visuomenės gyvenimo sritis, pagalbą jiems dalyvauti viešajame gyvenime.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Užtikrinti visų asmenų lygiateisiškumą ir priimti civilinės sąjungos įstatymą, apsaugantį visas šeimas;
- Pakeisti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos įstatymą ir išbraukti 4 straipsnio 2 dalies 16 punktą, kuris teigia, jog informacija, „kuria propaguojami homoseksualūs, biseksualūs ar poligaminiai santykiai“, daro neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi;
- Tinkamai integruoti individualių poreikių turinčius asmenis į visuomeninį gyvenimą, visų pirma, ištiriant jaunų žmonių, turinčių negalią, padėtį ir galimybes įsitraukti į visuomeninį gyvenimą Lietuvoje;
- Siekti visus visuomeninės paskirties pastatus pritaikyti įvairios galios žmonėms;

²⁰ Diversity Development Group, *Visuomenės nuostatų tyrimas*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.diversitygroup.lt/2024/03/06/pristatyti-2023-m-visuomenes-nuostatu-tyrimo-rezultatai/>

- Siekti įtraukiojo ugdymo palaikymo ir išlaikymo, kad visi, nepriklausomai nuo individualių poreikių, turėtų galimybę mokytis ten, kur nori. Užtikrinti reikiamą mokytojų padėjėjų skaičių ugdymo įstaigose.

Aukščiau išdėstyti pasiūlymai ir situacijos analizė atliepia Nacionalinės jaunimo politikos 2023–2027 metų veiksmų planą. LiJOT mano, kad juos įgyvendinus iš esmės išsispręstų opiausios jaunimo problemos Lietuvoje.

LiJOT taip pat atkreipia dėmesį į būtinų pokyčių privalomos karinės tarnybos sistemoje poreikį, kuriam jaunimo ir su jaunimo dirbančioms organizacijoms yra priėmusios atskirą dokumentą²¹.

Būtinai pokyčiai privalomosios karinės tarnybos sistemoje

LiJOT pasisako už visuotinės privalomosios pradinės karo tarnybos įvedimą Lietuvos Respublikoje. LiJOT vertinimu, objektyviai sąžiningiausia sistema – kiekvieno pilnamečio piliečio privalomai atliekama tarnyba Lietuvos Respublikos kariuomenėje. Dabartinėje sistemoje galioja loterijos principas – ne kiekvienas jaunas žmogus, kuris yra pilnametis, nestudijuoja aukštosiose mokyklose arba nesimoko bendrojo ugdymo ir (ar) profesinio mokymo įstaigose yra įpareigojamas atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą. Tokiu būdu tarp jaunų žmonių patirčių atsiranda nelygybė: tai jaunas žmones veikia dvejopai – viena vertus, tarnyba kariuomenėje traktuojama kaip problema, kaip iššūkis, kuris gali sustabdyti jauną žmogų karjeros kelyje, o ne kaip pasirinkimas, kuris galėtų būti apsvarstomas, kaip reali alternatyva.

LiJOT palaiko nuomonę, kad privalomąją pradinę karo tarnybą turėtų atlikti visi nepaisant lyties – kiekvienas jaunas žmogus turi ir gali prisidėti prie krašto apsaugos. LiJOT skatina remtis Izraelio, Danijos, Švedijos ir Norvegijos taikoma gerąja praktika, kuri nurodo, kad visuotinė privalomoji karo tarnyba visiems, nepaisant lyties, turėtų būti organizuojama tokiu būdu, kuris užtikrintų efektyvią, skaitlingą ir gerai pasirengusią kariuomenę atremti išorės grėsmes per pašauktųjų specializaciją pagal žmogaus sugebėjimą pasiekti nustatytus bendrus normatyvus.

Reaguodama į aukščiau išdėstytą situaciją, LiJOT siūlo:

- Atsisakyti loterijos principo šaukiant jaunas žmones atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą ir įvesti visuotinio šaukimo principą;
- Šaukti į visuotinę privalomąją pradinę karo tarnybą visus, nepriklausomai nuo lyties. Visoms lytims turi būti užtikrintos vienodos sąlygos atlikti tarnybą, bet atsižvelgiant į vyrų ir moterų galimybes įgyvendinti priskirtas užduotis ir funkcijas, visuotinis vyrų ir moterų rengimas privalo būti specializuotas ir užtikrinantis kaip įmanoma didesnę efektyvumą ir pritaikomumą realioms karo sąlygoms;

²¹ Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, Rezoliucija dėl visuotinės krašto gynybos ir krašto apsaugos sistemos stiprinimo Lietuvoje. Prieiga per internetą: <https://lijot.lt/wp-content/uploads/2023/08/Rezoliucija-del-visuotines-karo-tarnybos-ir-krasto-apsaugos-stiprinimo-Lietuvoje.pdf>

- Išlaikyti principą, kad į privalomąją karinę tarnybą studijuojantys asmenys nėra šaukiami, kad nebūtų trukdomas ir išbalansuojamas jaunų asmenų studijų procesas;
- Plėsti galimybę atlikti alternatyvią tarnybą tobulinant infrastruktūrą, informacijos apie alternatyvią karo tarnybą viešinimą ir plečiant organizacijų, kuriose būtų galima atlikti alternatyvią tarnybą, spektrą.

Tikimės, kad šie pasiūlymai bus naudingi partijoms, siekiančioms dalyvauti 2024-ųjų LR Seimo rinkimuose, ir atras vietą rinkimų programose.

LiJOT Prezidentas

Umberto Masi